

4. Яблоков А. Не катастрофа, не авария, а просто пожар? // Знамя. — 2002. — № 8.
5. Ведомости Верховного Совета Респ. Беларусь. — 1996. — № 16. — Ст. 212, 213.
6. Беларусь и Россия: организационно-правовые основы интеграции (1996–2001 гг.) / Л.П. Козик, М.В. Мясникович, А.М. Абрамович и др. — Минск: Полымя, 2001. — С. 267.
7. Ведомости Нац. собрания Респ. Беларусь. — 1997. — № 21. — Ст. 386—388.
8. Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. — 2000. — № 4. — 2/118.
9. Союзное государство: вчера, сегодня, завтра. — М.: СОЮЗ-ИНФО, 2003. — С. 88.
10. Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. — 2001. — № 42. — 1/2579.

Булеца С.Б.,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного права,

Гапак А.І.,

студентка 2-го курсу,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ УНАСЛІДОК ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

3 дня трагічної катастрофи, яка принесла чимало втрат, минуло 25 років. Аварія, яка сталася у суботу 26 квітня 1986 року на четвертому енергоблоці атомної електростанції, стала однією з найбільших катастроф в історії людства.

У результаті вибуху та руйнації реактора на Чорнобильській атомній електростанції в навколишнє середовище було викинуто величезну кількість радіонуклідів, що призвело до забруднення 53,4 тис. км² території України. У 2293 населених пунктах цієї зони мешкало понад 2,3 млн осіб. Усього ж від наслідків катастрофи постраждало понад 3 млн громадян України [1]. Слід зазначити, що кількість жертв катастрофи досить тривалий час не розголошувалася.

У світі різні офіційні джерела опубліковують різну кількість жертв, а саме: 1) у доповіді МАГАТЕ у вересні 2005 року зазначалося про те, що Чорнобиль викликав «тільки» 56 утрат людських життів [16];

2) Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу, у доповіді від 10 липня 1986 року, реєстраційний номер 20—34 зазначив, що 26 людей померли, 135 000 евакуйовано, 800 000 людей отримали медичну допомогу;

3) ООН за 2000 рік зазначив про медичні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС (у Росії, Білорусії та Україні) — 30 випадків смерті серед рятувальників; 134 рятувальників з підтвердженою гострою променевою хворобою; 1800 випадків раку щитовидної залози [13];

4) Мартін С. Махоні та інші зазначали, що захворювання на рак щитовидної залози у Білорусії збільшилося в період між 1970 і 2001 з 0,4 на 100 000 до 3,5 на 100 000 населення серед чоловіків (+775 %) і з 0,8 на 100 000 до 16,2 на 100 000 серед жінок (+1925 %), високе співвідношення захворюваності спостерігається серед людей з районів, «вищої експозиції» у віці до 14 років на момент встановлення діагнозу. Martin C Mahoney et al.: Thyroid cancer incidence trends in Belarus: examining the impact of Chernobyl, *International Journal of Epidemiology* 2004 [13];

5) МАГАТЕ, ВООЗ, ФАО, ПРООН, ЮНЕП, УКТД ООН, НКДАР ООН, Світового банку, урядів Білорусі, Україні та Росії («Чорнобильський Форум»), вересень 2005 р. 56 смертей (47 аварійних працівників променевою хворобою, 9 дітей на рак щитовидної залози); 8930 очікується смерті (рак і лейкоз викликаних радіацією); 4000 випадків раку щитовидної залози (за оцінками); 15 смертей від раку щитовидної залози [10];

6) професор Микола Омелянець, український чиновник уряду, заступник голови Національної комісії з радіаційного захисту в Україну (в «Гардіан», 25 березня 2006 року): «Принаймні 500 000 чоловік — можливо, більше — вже вимерли з 2 мільйонів людей, які були офіційно визнані як жертви Чорнобиля в Україні». Дослідження показують, що 34 499 людей, які взяли участь в очищенні Чорнобиля, померли в роки після катастрофи. Загибель цих людей від раку була майже в три рази вище, ніж у решти населення [14];

7) «Der Spiegel», німецький тижневик новин, 16/2006, квітень 2006 р. — 300 000 людей важко поранені [8];

8) Ян Фейлі Failie, Девід Самнер (для європейських зелених): Інше повідомлення про Чорнобиль (TORCH), Берлін, Брюссель, Київ, квітень 2006 року. 237 випадків гострої променевої хвороби серед ліквідаторів аварії, з яких 28 померли у 1986 році і ще 19 у період між 1987 і 2004 роках; 4000 випадків раку щитовидної залози в Білорусі, Україні та Росії у віці до 18 років на момент аварії [11];

9) Міжнародна організація «Лікарі за запобігання ядерної війни» (IPPNW), німецький розділ / Gesellschaft für Strahlenschutz (ред.): Gesundheitliche Folgen фон Чорнобильської — 20 Jahre nach der Reaktorkatastrophe. (Наслідки для здоров'я Чорнобиля — 20 років після катастрофи реактор), квітень 2006 р. 50 000 — 100 000 смертей серед «ліквідаторів» чи порятунок допомоги робітників (за оцінками), Загальна кількість жертв: 264 000 (рятувальні співробітників гуманітарних організацій і місцевого населення, за оцінками); 540 000—900 000 поранення рятувальної допомоги робітників (за оцінками); 30 000—207 500 дітей з генетичними дефектами в усьому світі (за оцінками); 10 000 випадків раку щитовидної залози в Білорусі, до 20 000 по всій Європі [12];

10) «Грінпіс»: Наслідки Чорнобильської катастрофи на здоров'я людини, квітень 2006 р. Катастрофа «може перевищити чверть мільйона випадків захворювання раком і близько 100 000 випадків смертельних ракових захворювань». Нові дані, засновані на національній статистиці Білорусі раку, прогнозує приблизно 270 000 раку і 93 000 смертельних випадків раку, викликаного Чорнобильської АЕС. У доповіді також робиться висновок, що на основі демографічних даних, протягом останніх 15 років, 60 000 чоловік, які також загинули в Росії із-за аварії на Чорнобильській АЕС, а також оцінки загальне число загиблих за Україну та Білорусь могла б досягти іншого 140 000. Найбільш недавно опубліковані дані показують, що в Білорусі, Росії та Україні одні результати аварії, за оцінками, 200 000 додаткових смертей у період між 1990 і 2004 рр. [9].

До ліквідації наслідків, що сталися на Чорнобильській АЕС, було залучено чимало фахівців, які утворили об'єднання «Союз Чорнобиль України».

На сьогоднішній день існує єдиний Закон України «Про статус і соціальний захист, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 19 грудня 1991 року [6], який спрямований на захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та розв'язання пов'язаних з нею проблем медичного і соціального характеру, що виникли внаслідок радіоактивного забруднення території.

Згідно ст. 14 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [6] для встановлення пільг і компенсацій визначаються такі категорії постраждалих:

Перша категорія — інваліди з числа учасників ліквідації від наслідків аварії і потерпілих від Чорнобильської катастрофи, що-

до яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворі на променеву хворобу внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Друга категорія — учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які працювали у зоні відчуження з моменту аварії до 1 липня 1986 року — незалежно від кількості робочих днів;

— з 1 липня 1986 року по 31 грудня 1986 року — не менше 5 календарних днів;

— у 1987 році — не менше 14 календарних днів, а також по-терпілі від Чорнобильської катастрофи;

— евакуйовані у 1986 році із зони відчуження (в тому числі особи, які на момент евакуації перебували у стані внутрішньоутробного розвитку, після досягнення ними повноліття);

— особи, які постійно проживали у зоні безумовного (обов'язкового) відселення з моменту аварії до прийняття постанови про відселення, — категорія 2, згідно п. 2 ст. 14 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», евакуйовані з зони відчуження у 1986 році особи, які постійно проживали у другій зоні з моменту аварії до прийняття постанови про відселення.

Третя категорія — учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які пропрацювали у зоні відчуження з 1 липня 1986 року по 31 грудня 1986 року — від 1 до 5 календарних днів;

— у зоні відчуження в 1987 році — від 1 до 14 календарних днів;

— у зоні відчуження в 1988—1990 роках — не менше 30 календарних днів;

— на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації техніки або їх будівництві — не менше 14 календарних днів у 1986 році, а також потерпілі від Чорнобильської катастрофи (не віднесені до категорії 2), які:

- постійно проживали на територіях зон безумовного (обов'язкового) та гарантованого добровільного відселення на день аварії або які за станом на 1 січня 1993 року прожили у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а на території зони гарантованого добровільного відселення — не менше трьох років та відселені або самостійно переселилися з цих територій;

- постійно проживають або постійно працюють чи постійно навчаються у зонах безумовного (обов'язкового) та гарантованого добровільного відселення за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали чи постійно навчалися у

зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення — не менше трьох років, згідно п. 3 ст. 14 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та потерпілим, які постійно проживали, працювали або навчалися на територіях другої та третьої зон за умови, якщо вони на 1 січня 1993 року прожили, пропрацювали та навчилися у вказаних зонах відповідно не менше двох та трьох років.

Четверта категорія — особи, які постійно проживають або постійно працюють чи навчаються у четвертій зоні, за умови, що вони на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали чи постійно навчалися у цій зоні не менше чотирьох років [1].

П'ята категорія — особи, які працювали з моменту аварії до 1 липня 1986 року не менше 14 календарних днів або не менше трьох місяців протягом 1986—1987 років за межами зони відчуження на роботах з особливо шкідливими умовами праці (за радіаційним фактором), пов'язаними з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, що виконувалися за урядовими завданнями.

Постраждалих цих категорій мають право на:

- 1) безплатне придбання ліків за рецептами лікарів;
- 2) безплатне позачергове зубопротезування (за винятком зубопротезування із дорогоцінних металів та прирівняних по вартості до них);
- 3) позачергове щорічне надання санаторно-курортних путівок або одержання за їх бажанням грошової компенсації в розмірі середньої вартості путівки в Україні (для постраждалих I та II категорій путівки надаються безкоштовно, для III — пільгова путівка або компенсація 70 % її вартості, для VI категорії — пільгова путівка або компенсація 50 % її вартості);
- 4) виплата компенсації за путівку передбачена тільки для I категорії постраждалих та дітей;
- 5) переважне право залишення на роботі у разі реорганізації виробництва;
- 6) вступ поза конкурсом до вищих навчальних закладів, професійних навчально-виховних закладів з обов'язковим наданням гуртожитку на час навчання для тих, хто не має житла, гарантована виплата стипендії, підвищеної на 100 %.

Більший рівень пільг визначений для постраждалих I і II категорій:

- 1) знижка плати за житло в розмірі 50 %;

2) безкоштовне користування всіма видами міського та міжміського транспорту (крім таксі, в якому менше 9 посадочних місць) (ліквідатори I та II категорій);

3) пільгове встановлення та користування телефоном (для I категорії, для сімей, які мають дитину-інваліда, якщо інвалідність пов'язана з Чорнобильською катастрофою);

4) звільнення від сплати податків і мита всіх видів [7].

Стаття 30 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» визначає пільги для потерпілих дітей та їх батьків.

Громадяни, які евакуйовані або відселені (відселяються), безплатно забезпечуються житлом, як правило, у спеціально збудованих для них селищах, будинках, квартирах.

Закон України «Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006—2010» й досі не розробив державної програми реабілітації забруднених населених пунктів [4].

Державна політика в галузі соціального захисту потерпілих від Чорнобильської катастрофи та створення умов проживання і праці на забруднених територіях базується на принципах:

- пріоритету життя та здоров'я людей, які потерпіли від Чорнобильської катастрофи, повної відповідальності держави за створення безпечних і нешкідливих умов праці;

- комплексного розв'язання завдань охорони здоров'я, соціальної політики і використання забруднених територій на основі державних цільових програм з цих питань та урахування інших напрямів економічної та соціальної політики, досягнень у галузі науки та охорони навколишнього середовища;

- соціального захисту людей, повного відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

- використання економічних методів поліпшення життя шляхом проведення політики пільгового оподаткування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та їх об'єднань;

- здійснення заходів щодо професійної переорієнтації та підвищення кваліфікації постраждалого населення;

- забезпечення координації діяльності державних органів, установ, організацій та об'єднань громадян, що вирішують різні проблеми соціального захисту постраждалого населення, а також співробітництва і проведення консультацій між державними органами і постраждалими (їх представниками), між усіма соціаль-

ними групами під час прийняття рішень з соціального захисту на місцевому та державному рівнях;

— міжнародного співробітництва в галузях охорони здоров'я, соціального захисту, охорони праці, використання світового досвіду організації роботи з цих питань.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» від 16 січня 2008 р. № 14 зазначено, що система соціальних стандартів та надання пільг окремим категоріям громадян потребує реформування [5].

Стаття 30 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» передбачає: 1) щорічне безплатне забезпечення потерпілих дітей за місцем роботи одного з батьків путівками на оздоровлення строком до двох місяців. Потерпілі діти віком до 10 років забезпечуються путівками разом з одним із батьків або особою, яка їх замінює, за умови, що останні належать до постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи. У разі неможливості надання путівки виплачується компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування;

2) дитина має право на безоплатне та пільгове забезпечення за рахунок коштів державного бюджету путівкою до дитячого закладу один раз на рік за умови, що така путівка не надавалась у поточному році за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Відповідно до п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 12.07.2004 р. № 882 «Питання стипендіального забезпечення» (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ від 15.02.2006 р. № 150; від 15.02.2006 р. № 157 та від 05.03.2008 р. № 165) академічні стипендії призначаються за результатами навчання та виявленою при цьому успішністю; соціальні — на підставі нормативно-правових актів на отримання державних пільг і гарантій для окремих категорій громадян [3].

Законом України «Про соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» передбачено величезну кількість виплат і пільг для різних категорій постраждалих громадян. На виконання цього Закону зокрема у державному бюджеті України на 2010 рік було виділено приблизно 2,5 млрд грн. У зв'язку з невідповідністю розмірів компенсаційних виплат, доплат та допомоги, які встановлені відповідно до Закону, розмірам, встановленим постановами Кабінету Міністрів України, збільшується кількість позовів постраждалих громадян до суду.

На сьогоднішній день сума по справах виграних громадянами судів, які вже не підлягають оскарженню, і по справах, що знаходяться на розгляді, перевищує 2 млрд грн. Заплутаність Закону (враховуючі, зокрема, що на сьогоднішній день у Закон 41 раз вносились зміни), безліч пільг і виплат є поживним підґрунтям для численних зловживань, зокрема, при отриманні посвідчень постраждалих, реєстрації фіктивних підприємств у зонах радіоактивного забруднення тощо. При цьому розподіл «тонким» шаром бюджетних коштів на кожного жителя, який проживає у зоні радіоактивного забруднення, лише суто механістично відображає принцип справедливості, хоча насправді таким не є. Насправді ж, коли у конкретної людини виявляються небезпечні медичні прояви, які можуть бути пов'язані із наслідками Чорнобильської аварії, навіть сумарно всіх крихт персональних компенсаційних виплат не вистачить, щоб вийти із скрути [7].

3 березня 2001 року 400 позовів було подано у Франції проти «Х» від Французької асоціації осіб, що постраждали, в тому числі 200 у квітні 2006 року. Ці люди страждають від раку щитовидної залози або зобу, і подали судові позови, стверджуючи, що французький уряд, у той час на чолі з Жаком Шираком, недостатньо проінформував населення про ризики, пов'язані з Чорнобильськими радіоактивними опадами. Хоча в 2006 році дослідження французького Інституту радіаційного захисту та ядерної безпеки заявили, що не простежується чіткого зв'язку між Чорнобильською АЕС і збільшення випадків раку щитовидної залози у Франції, він також заявив, що папілярний рак щитовидної залози зріс у три рази, у наступні роки [15].

Вважають, що треба поставити питання корпоратизації (об'єднання) інтересів усіх постраждалих від Чорнобильської аварії шляхом утворення державою спеціалізованого страхового фінансового фонду. Основні обов'язкові внески у цей фонд утворювались би за рахунок перенаправлення державою тих самих персоніфікованих компенсаційних виплат вже у якості страхових внесків у цей фонд. Видатки на покриття визначених страхових випадків і конкретних контрзаходів вів би зазначений фонд. Це і буде насправді дієвим виконанням вимог статті 16 Конституції України якою встановлено що «подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави».

Водночас потрібно: а) укрупнити нормативно-правові акти одного виду одного органу з одного чи подібних питань, тобто

згрупувати акти за видами й тематикою (закони України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази міністерств тощо); б) усунути колізії між актами права; в) замінити застарілі акти чи окремі їх положення новими актуальними; г) привести всі акти всіх органів у відповідність до єдиної загальнонаціональної концепції подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Верховній Раді України необхідно визнати такими, що втратили чинність, Закони України «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему» і «Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему». Водночас на основі норм скасованих Законів і за допомогою новостворених норм права потрібно прийняти один ефективний закон. Пропонують назвати цей Закон України наступним чином: «Про перетворення Чорнобильської АЕС у Екологічно безпечну систему» [2].

Для посилення захисту населення, постраждалого внаслідок Чорнобильської катастрофи, необхідне уточнення пріоритетних напрямів розв'язання цієї проблеми в державі. Це передбачає вжиття заходів, спрямованих на поліпшення охорони здоров'я та реабілітацію цієї категорії населення України, зокрема, систематичне спостереження за станом здоров'я осіб, які зазнали впливу опромінення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, визначення груп підвищеного ризику, виявлення хворих, розроблення методів їх адекватного лікування та оздоровлення.

Література

1. Захист прав громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи / Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.ombudsman.kiev.ua/d_06_8.htm
2. Кутиркін Антон. Шляхи вирішення правових проблем Чорнобильської катастрофи // Режим доступу: [Електронний ресурс]: <http://webcommunity.org.ua/2010/11/23/shlyahy-vyrishennya-pravovyh-problem-chornobylskoj-katastrofy/>
3. Питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2004 р. № 882 // Офіційний Вісник України. — 2004. — № 28, Ч. 1. — Ст. 1871.

4. Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006—2010 роки. Закон України від 14.03.2006 № 3522-IV// Офіційний вісник України. — 2006. — № 15. — Ст. 1064.
5. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків»: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2008 р. № 14 // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=359950
6. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Закон України Верховна Рада УРСР; Закон від 28.02.1991 № 796-XII // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 16. — Ст. 200.
7. *Ярошенко І. с.* Право соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с. // Режим доступу: [Електронний ресурс]: // <http://radnuk.info/pidrychnuku/sostial/434-uaroshenko/6114--9-.html>
8. «Der Spiegel» — German news weekly, 16/2006, April 2006 // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.cfact-europe.org/thisweeksfeature_24.html
9. Greenpeace (ed.): The Chernobyl Catastrophe Consequences on Human Health. — April 2006.
10. IAEA, WHO, FAO, UNDP, UNEP, UN-OCHA, UNSCEAR, World Bank, Governments of Belarus, Ukraine and Russia («Chernobyl Forum»), September 2005 // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.cfact-europe.org/thisweeksfeature_24.html
11. *Ian Failie, David Sumner (for the European Greens).* The Other Report on Chernobyl (TORCH). — Berlin, Brussels, Kyiv. — April 2006.
12. International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW), German section / Gesellschaft für Strahlenschutz (eds.): Gesundheitliche Folgen von Tschernobyl — 20 Jahre nach der Reaktorkatastrophe.(Health consequences of Chernobyl — 20 years after the disaster of the reactor). — April 2006.
13. *Martin C Mahoney et al.* Thyroid cancer incidence trends in Belarus: examining the impact of Chernobyl, International Journal of Epidemiology 2004 // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.cfact-europe.org/thisweeksfeature_24.html
14. *Nikolai Omelyanets.* Ukrainian government official in «Guardian». — 25 March 2006 // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.cfact-europe.org/thisweeksfeature_24.html
15. Nouvelles plaintes de malades français après Tchernobyl // RFI. — 2006. — 04—26.
16. Report: Number of Victims Of The Chernobyl Disaster // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.cfact-europe.org/thisweeksfeature_24.html
17. UNSCEAR 2000 Report on the Health Consequences of the Chernobyl Accident (in Russia, Belarus and Ukraine) // Режим доступу: [Електронний ресурс]: http://www.cfact-europe.org/thisweeksfeature_24.html